Öz

Kent planlama ve kentsel tasarım literatüründe, kamusal mekânların daha çok mekânsal nitelikleri ve temel işlevleri üzerinden ele alındığı görülmektedir ve kamusal mekânların temel işlevleri de rekreatif ya da sosyalleşme olanakları açısından tanımlanmaktadır. Kentlerin ideal tanımıyla barındırdığı düşünülen çoğulluk, çeşitlilik ve farklı olanların bir arada bulunabilmesi haline referansla kamusal mekânlar, kentsel yaşamın özü olarak kabul edilmektedir. Son dönemde özel sektörün kamu alanındaki hizmetleri sunmaya başlaması, kamusal mekânları ve toplumu da derinden etkilemiştir. Sonuç itibarıyla, kamusal mekânların kamusal niteliklerini yitirmeye başladığı kaygısıyla, kamu kullanımına açık mekânların kamusallık düzeylerini anlamak için ölçütler geliştirilmeye başlanmıştır. Ancak bu ölçütler mekânın fiziksel niteliklerine odaklanmaktadır.

Sosyal bilimler literatüründeki çalışmalarda, kentlerdeki kamusalılığı, ifadeye dayalı eylemsellik boyutuyla ele almaktadırlar. Burada önemli bir kavram, kamusal alandır. Kamusal alan kavramı, yurttaşların fikir beyan edebildikleri, kamusal tartışma alanıdır. Kamusal alanın oluşmasında mekânsal bir koşul yoktur, ifade alanı olarak gerçek ve sanal (medya, gazete, internet) tüm araçlar, kamusal alanın oluşmasında taşıyıcıdır. Sosyal bilimler literatüründe, kamusal mekânların mekânsal sınırları dışında ele alındığı ve kavramın sınırlarının ifade özgürlüğü ve temsil alanına genişletildiği görülmektedir. Kamusal mekânların üretiminde rol oynayan kentsel planlama ve kentsel tasarım yaklaşımlarının, toplum bilimlerindeki yaklaşımlardan beslenmesinin, kentin kamusalılığını anlamada önemli olduğu ve kamusalılığı mekânsal sınırların ötesinde anlayabilmek açısından fırsatlar sunduğu düşünülmektedir.

Abstract

Public spaces are defined as places for recreation and sociability, and considered according to spatial characteristics in both urban planning and urban design literatures. Public spaces are accepted as the essence of cities referring such qualities as plurality, diversity and coexistence. Private sector started to provide public sector services in last decades which in turn affected both public spaces and society. Consequently, there is a growing concern about loss of publicness of public spaces and some criteria have been developed to understand the degree of publicness of spaces open to public. These criteria mainly depend on physical attributes of spaces.

Studies in social sciences, consider the publicness in cities according to activity dimension based on free speech, related to public sphere. The concept of public sphere is a sphere of discussion where all citizens could express their ideas to a wider public. Hence, public sphere does not necessarily need actual spaces, all real and virtual (media, newspapers, Internet) mediums provide a base to constitute public sphere. Social sciences, consider public spaces as all mediums of free speech and representation. The approach of social sciences to publicness of cities generates new opportunities to consider public spaces beyond their spatial characteristics for both urban planning and urban design disciplines.

Anahtar kelimeler: kamusal mekân, kamusalılık, kamusal alan

Keywords: public space, publicness, public sphere

Kamusal Mekânların Toplumsal Boyutları Üzerine Bir Değerlendirme

Ebru Firidin Özgür

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Başvuru tarihi/Received: 07.09.2018, Kabul tarihi/Final Acceptance: 25.10.2018

1. Giriş

Bu çalışma, önemli kentsel işlevlerden olan kamusal mekânların kentsel yaşamdaki rollerini, farklı disiplinlerdeki yaklaşımlar üzerinden kuramsal olarak incelemeyi hedeflemektedir. Kamusal mekânlar, kent planlama ve kentsel tasarım disiplinleri tarafından toplumsal boyutları tamamen dışlanmamakla birlikte, daha çok mekânsal niteliklerine odaklanarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlarda kullanıcı ve kullanım biçimleri soyut ve normatif bir çeşitlilik ve çoğulluk söylemi üzerinden irdelenmektedir. Öte yandan sosyoloji, coğrafya, siyaset bilimi ve genel olarak sosyal bilimler şemsiyesi altında ele alınabilecek disiplinlerdeki yaklaşımlar ise kamusal mekânları özellikle kentsel haklar, ifade özgürlüğü ve sivil haklar gibi temel kavramlar üzerinden daha çok kamusalılık bağlamında tartışmaktadırlar. Dayandığı temel ilkeler açısından, kent planlama ve kentsel tasarım alanlarında kamusal mekânlara yaklaşımın kamusalılık kavramından beslendiği görülmekle birlikte, kentsel ve sivil haklar üzerine tartışmanın yüzeysel kaldığı görülmektedir. Kent planlama ve kentsel tasarım alanındaki tartışma, son dönemde özellikle Batı kaynaklı literatürde kamusal mekânların özelleştirilmesi ve özel sektör tarafından kamusal mekânlara alternatif olabilecek

alışveriş merkezi, tematik parklar ya da imar hakkı düzenlemeleri ile kamusal mekân işlevi gören yerlerin düzenlenmesi ve işletilmesinin etkileri açısından ele alınmaktadır. Bu değerlendirmelerde normatif yaklaşımlar benimsenerek kamusal mekânların ne kadar kamusal olduğu sorusu sorulmakta ve yine soyut ve normatif ilkeler üzerinden değerlendirme yapılmaktadır.

Birbirinden farklı görünmekle birlikte, kent planlama ve kentsel tasarım disiplinlerinden kamusal mekânlara bakış açısının sosyal bilimler alanındaki yaklaşımlardan beslenmesinin, konunun ele alınışında ve irdelenmesinde önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu amaçla makalede önce kent planlama ve kentsel tasarım disiplinlerinin kamusal mekâna bakış açısı ele alınmıştır. Takip eden bölümde sosyal bilimler alanındaki özellikle Batı kaynaklı yaklaşımlar ve temel tartışma konuları kamusalılık ve kamusal alan kavramları üzerinden değerlendirilmiştir. Makale, her iki alanın yaklaşımlarındaki karşılıklı ilişkiye dair bir değerlendirmeyi içeren bir sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

2. Kent Planlama ve Kentsel Tasarım Literatüründe Kamusal Mekân Tartışmaları

Kamusal mekânlar, özellikle kentsel tasarım literatüründe 1980'lerden bu

yana sıklıkla çalışılan konuların başında gelmektedir. Kent yaşamının önemli bir bileşeni olan kamusal mekânlar, diğer hizmet alanları gibi kentlinin temel gereksinimi olan işlev alanlarından kabul edilmektedir. Kamusal mekân tanımı, kent planlama ve kentsel tasarım literatüründe genel bir adlandırma olup, kamuya açık, kamu tarafından düzenlenen ve bakımı yapılan parklar, bahçeler, kıyı alanları, meydanlar, caddeler ve sokaklar gibi yaya kullanımına açık rekreasyon ve sosyalleşme alanlarına işaret etmektedir (Carmona, 2010b). Kamusal mekânların temel toplumsal ve kentsel işlevi, kentlilerin boş zaman geçirme, rahatlatma, hava alma, sosyalleşme ve bir araya gelme gereksinimlerini karşılamaları olarak görülmektedir. Bununla birlikte, tesadüfi karşılaşmalar, bekleme, buluşma, toplanma gibi işlevleriyle birbirinden farklı kesimlere hitap ettiğinden, kentselliğin özü olan çeşitliliğin ve çoğulluğun en çok ve gönüllü olarak yaşanabildiği yerler de kamusal mekânlardır. Böylece kamusal mekânlar farklı kesimlerin bir arada bulunabildiği, birbirlerine görünür oldukları ve ortak kullandıkları yerler olarak toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunma potansiyeli olan yerler haline de gelmektedirler.

Kamu tarafından diğer kentsel hizmetler gibi kentlinin kullanımına sunulması beklenen kamusal mekânlar, Batı yazınında son otuz kırk yıldır tartışılmaktadır. Tartışmaların önemli bir bölümünü özelleştirme ve toplumda giderek yükselen ayırmaya bağlı mekânların değişimi konusu oluşturmaktadır ki, bu tartışmanın devletin rolünün özel sektör lehine kısıtlanmaya başlamasıyla gündeme gelmiş olması tesadüf değildir. Madanipour (2004), kamusal mekânların, dezavantajlı kesimler için önemli bir kaynak olmasına rağmen, kentin merkezi kesimlerinde ve kültürel ya da ekonomik açıdan dezavantajlı kesimlerin yaşadıkları mahallelerde farklı niteliklerde sunulduğunu, merkezi yerlerdeki kamusal mekânlara daha fazla yatırım yapılırken dezavantajlı kesimlerin yaşadıkları mahallelerin bu kaynağa erişimlerinde de sorunlar olduğunu tespit

etmektedir. Son otuz yıldır, piyasa temelli paradigmanın kamusal mekân üretimini baskı altına aldığı ve bu durumun, kamusal mekânların kaybedilmesi, özelleşmesi ya da sahte-kamusal mekânların ortaya çıkması olarak nitelendiği görülmektedir (Madanipour, 1999, 2004; Atkinson, 2003; Mitchell, 2003; Banerjee, 2001; Loukaitou-Sideris, 1993). Carmona (2010a,b) bu durumu, kamusal mekânların çok bakımsız (*under-managed*) ve aşırı bakımlı (*over-managed*) olması ile açıklamaktadır. Bakımsız mekânlar; artık mekânlar, kayıp mekânlar, araç ve trafik işgaline uğramış yerler, dışlayıcı, engelli erişimi olmayan ya da belli bir grubun kullandığı (örn. *kaykaycılar*) yerler olarak ele alınırken, aşırı bakımlı kamusal mekânlar; özelleşmiş, ticarileşmiş, tüketimle özdeşleşmiş, türetilmiş (*invented*) ve denetimli mekânlar olarak ele alınmaktadır. Bu türden mekânların ortaya çıkmasındaki nedenler, ilk bakışta bir tasarım meselesi olarak ele alınmakla birlikte toplumsal ayırmadan ve özelleştirme politikalarından da etkilenmekte ve beslenmektedir.

Son yıllarda diğer kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi gibi kamusal mekânların da özel sektör tarafından sunulan hizmetler arasına girmeye başlaması, Türkiye’de çok örneği olmayan ve fazla incelenmemiş bir konu olsa da, Batı kentlerinin temel gündem maddelerinden birisi haline gelmiştir. Batı kaynaklı literatürde özel sektörün dahil olduğu ve kamusal mekânları ikame eden yerlerden biri, alışveriş merkezleri olarak görülmektedir. Alışveriş merkezleri ile birlikte tartışılan ve özel sektör tarafından sunulan diğer yerler ise imar hakkı düzenlemeleri ile kamusal mekân işlevi görececek mekân düzenlemesinin yapılmasıdır. Bu türden yerlere Mülkiyeti Özel Kamusal Mekân (*Privately Owned Public Spaces: POPS*) adı verilmektedir (Van Melik, Van Aalst & Van Weesep, 2007; Langstraat & Van Melik, 2013; Németh, 2009). Bu türden yerler, özellikle arsa değerinin yüksek olduğu kent merkezlerinde, çok katlı plaza türü yapıların imar haklarının artırılması karşılığında arsaların belli kısımlarının kamuya açık olarak düzenlenmesi ilkesine göre tasarlanmaktadır. Üçüncü tür ise girişi ücretli ve güvenli

tematik parklar gibi mekânların daha çok tüketim toplumunun eğilimlerine yönelik olarak oluşturulmasıdır. Kamusal nitelikli mekânların özel sektör tarafından sunulmasıyla oluşturulan bu üç farklı tür içinde ele alınabilecek mekânlar, daha çok *(toplumda yükselen korkuya karşı)* güvenlik ve *(kitle toplumunun sıradanlaşan yaşamına karşı eğlence vaat eden)* fantezi mekânları olarak ele alınmaktadır (Atkinson, 2003; Nemeth, 2009).

Kamusal mekânların özel sektör tarafından düzenlenmesi, işletilmesi, tasarlanması ve kontrolüne verilen ilk tepkiler; herkese açık, erişilebilir ve tüm kentlilere hizmet etmesi beklenen bu yerlerdeki kamusallığın, çeşitliliğin, çoğulluğun yitirildiği, bu durumun kent yaşamına, toplumun bütünlüğüne zarar vereceği, alışveriş ve tüketim için düzenlenen mekânların toplumu ayrıştıracığı olmuştur. Bu yorumlarda, eskiden kamusal mekânlarda herkesin bir arada bulunabildiği kabulü vardır. Her ne kadar kamusal mekânlar ilkesel olarak herkesin kullanımına açık olan yerler olsalar da herkesin ayrımsız kullandığı kamusal mekânlar olduğu düşüncesi, nostaljik ve idealleştiren bir yaklaşım barındırmaktadır. Bu anlamda şu soru anlamlı görünmektedir: “tarih boyunca herkesin kullanabildiği kamusal mekânlar hiç var olmuş mudur?” Soru, tarih boyunca bu türden mekânların kullanıcılarının sınıf ya da toplumsal statü açısından ayrımcılığa ve seçmeciliğe dayalı olarak belirlendiği gerçeğine dayanmaktadır. Dolayısıyla Antik Yunan ya da Mısır’dan günümüze, tarih boyunca herkesin ayrımsız kullanabildiği kamuya açık mekânların hiçbir zaman ve koşulda bulunmadığı sonucuna varılabilir. Ancak bu sorunun anakronik bir bakış içerdiği de kabul edilmelidir, çünkü günümüzde kavradığımız şekliyle kamusal mekân olgusu, modern dönemin icadıdır. Kentlilerin, modern devlet ile eşit vatandaşlık ilişkisi çerçevesinde eşit erişim ve kullanım hakkının bulunduğu ortak *(kamusal, herkese ait)* mekânlar olması gerektiği günümüze dair bir varsayımdır. Dolayısıyla asıl mesele, kamusalılığı kuran temel ne olduğu, konusudur. Bu açıdan

soru anlamlıdır ve tarih boyunca herkesin eşit düzeyde kullanabildiği kamusal mekânların bulunup bulunmaması, aynı zamanda politika alanına işaret etmektedir. Bu konuya, sosyal bilimlerdeki kamusalılık tartışmaları bölümünde daha farklı bir perspektifle ele alınmak üzere geri dönecektir.

Kamusal mekânlar, genel kabul görmüş normatif ilkelere dayalı olarak ele alınmaktadırlar. Kamusal mekânların ilkesel olarak kamuya ait, bakımı ve işletmesi kamu tarafından yapılan, herkese açık, erişilebilir ve farklı kesimlerin kullanımı açısından farklı aktivite olanakları barındıran yerler olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Yukarıda kısaca bahsedilen ve özel sektörün devreye girmesinden sonra yapılmış olan çalışmalarda, kamusal mekânların ne kadar kamusalılık barındırdığını belirlemeyi sağlayan çeşitli nitelikler üzerinde durulmuştur. Buradaki temel iddia, tam kamusal sayılabilecek mekânların gerçekte var olmadığı, ancak bunların kamusalılık düzeyini anlamayı sağlayacak niteliklerinin belirlenebileceğidir. Bunlar, 1980’lerden itibaren günümüze gelerek gelen çalışmalardır ve kamusalılığı ölçme iddiası taşımaktadırlar. Böylece, tasarlanacak olan mekânların daha kamusal olmasının sağlanabileceği ya da mevcut kamusal kullanımlı mekânların kamusalılık düzeylerinin belirlenmesiyle bazı iyileştirmelerin nasıl yapılabileceğine dair bir temel sağlanabileceği düşünülmektedir. Kamusalılığı ölçmek üzerine en eski çalışma Ben ve Gauss (1983) tarafından yapılmış *(akt. Madanipour, 1999)* ve daha sonra çoğu araştırmacı tarafından bu türden modeller geliştirilmiştir. Aşağıda, son dönemde geliştirilen yaklaşım ve modellerden dördüne değinilecektir.

Bu yaklaşımlardan biri, özel sektör tarafından üretilen kamusal kullanımlı mekânların güvenlik sağlama ya da tüketimciliği teşvik etme arasında nerede konumlandığını anlamak üzere Van Melik, Van Aalst ve Van Weesep (2007) tarafından oluşturulmuştur. Kamusal mekânların düzenlenmesi ve tasarımında baskın öğelerin güvenlik *(korku)* mi yoksa tüketim

(fantezi) mi olduğunu anlamayı sağlayacak altı ölçüt belirlenmiştir. Bunlardan ilk üçü olan gözetleme (*surveillance*), gezinmenin kısıtlanması (*restraints on loitering*) ve düzenleme (*regulation*) ölçütleri, güvenliğin ne kadar baskın olduğunu ölçmeyi; diğer üçü ise etkinlikler (*events*), eğlenceli alışveriş (*funshopping*) ve kaldırım kafeleri (*pavement cafés*) tüketimciliğin mekânda ne kadar baskın olduğunu ölçmeyi amaçlar. Böylece özel sektör tarafından kentlilere güvenlik ve eğlence sağlaması amacıyla sunulan olanakların kamusalılık üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu ölçütlere göre sınanan değerlerin düşük olması, mekânların kamusalılık düzeyinin yüksek olduğunu gösterir. Yani kamusal nitelik taşıdığı düşünülen bir mekânda, güvenliğe dayalı önlemler ve araçlar ne kadar çoksa, o mekânın kullanıcı çeşitliliği açısından o kadar kısıtlandığı kabul edilmektedir. Güvenlik önlemlerinin kentlilerin seçilmesine ve ayıklanmasına neden olacağı, mekânın düzenlenmesinde beklemek, etrafı izlemek, buluşmak gibi tesadüfi kullanımların engellenmesinin de yine bazı kesimlerin dışlamasına neden olacağı ileri sürülmektedir. Benzer şekilde, önceden planlanmış etkinliklerin, alışveriş ve tüketim odaklı tasarımın ve kafelerin ise yine kullanıcı çeşitliliğini azaltacağı görüşü hakimdir. Dolayısıyla tasarım ve işlevler yoluyla belli kesimlerin kullanıcı olarak hedeflenmesinin, kamusal mekânlarda olması beklenen ve istenen çeşitliliğin ve kendiliğindenliğin, bireylerin özgür iradelerine dayalı kullanım biçimlerinin ve etkileşimin engellediği ileri sürülmektedir. İkinci yaklaşım, Nemeth ve Schmidt (2011) tarafından kamusal mekânların tasarımında ve düzenlenmesinde özel sektörün ne kadar baskın olduğunu anlamak üzere geliştirilmiştir. Üç temel ölçüt belirlenmiştir: mülkiyet (*ownership*), yönetim (*management*) ve kullanım/kullanıcı (*uses/users*). Bu yaklaşım, mülkiyet ve yönetimin kamu sektöründe olmasının kullanım ve kullanıcı çeşitliliğini sağlayacağı ve böylece kamusalılığı artırdığı, mülkiyet ve yönetimin özel sektörde olmasının, kullanım ve kullanıcı çeşitliliğini

düşürerek kamusalılığı azalttığı kabulüne dayanmaktadır. Özel sektörün yatırımın karşılığını alabilmesi için kentlilere değil, tüketicilere ihtiyacı olduğu, bu nedenle özel sektör tarafından işletilen yerlerin belli tüketici kesimlere yönelik olarak düzenlendiği kabul edilmektedir.

Üçüncü yaklaşım, Varna ve Tiesdell (2010) tarafından ortaya konmuştur. Bu yaklaşımda beş temel ölçüt tanımlanmıştır. Bunlar, şöyle özetlenebilir. Anlam (*meaning*) söz konusu mekânın farklı toplumsal gruplar tarafından kamusal mekân olarak tanımlanmasıdır. Mülkiyet (*ownership*) mülkiyetin kamu ya da özel sektörde olmasına işaret eder. Denetim (*control*) kullanımın serbest olması açısından güvenliğin ve gözetimin derecesini ölçmeye yöneliktir. Kentsellik (*civility*) farklı toplumsal gruplara hizmet edebilmesi, bakımlı olması ve kamu yararına yönetilmesidir. Fiziksel düzenleme (*physical configuration*) çevresiyle bağlantısının yüksek olması yani erişilebilirliğe ilişkindir. Hareketlilik (*animation*) potansiyel olarak çeşitli kullanım ve aktivitelere olanak sağlaması olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşımda da kentliler için anlamlı olan, mülkiyetin kamuya ait olduğu, denetimin ve güvenlik önlemlerinin düşük olduğu, kentselliğin yüksek olduğu, bağlantıları dolayısıyla erişilebilirliği yüksek olan, dışarıdan bakınca görülebilen, farklı aktivitelere olanak sağlayan yerlerin kamusalılığının yüksek olduğu kabul edilmektedir.

Dördüncü yaklaşım ise Langstraat ve Van Melik (2013) tarafından ortaya konulmuştur. Bu yaklaşımda, kamusalılığı ölçmek üzere dört ölçüt tanımlanmıştır. Bunlar, mülkiyetin (*ownership*) kamu ya da özel sektöre ait olması, yönetimin (*management*) kamu ya da özel sektörde olması, erişilebilirlik (*accessibility*) hem fiziksel bağlantıların güçlü hem de kamusal mekânın girişlerinin kısıtlanmamış olması ve kapsayıcılık (*inclusiveness*) farklı birey ve grupların gereksinimlerine yanıt vermesi açısından değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda da diğerlerinde olduğu gibi mülkiyeti kamuda olan, yönetimi ve bakımı kamu tarafından yapılan, erişilebi-

lirliği yüksek olan ve farklı kesimler için çekici olabilecek çeşitli aktivitelere olanak sağlayan yerlerin kamusallığının yüksek olduğu kabul edilmektedir.

Yukarıda kısaca açıklanan yaklaşımlarda, mülkiyetin kamuya ait olması, yönetimin, işletmenin ve bakımın kamu idareleri sorumluluğunda olmasının, aktivite ve kullanıcı çeşitliliğinin, erişilebilirliğin yüksek olmasının kamusalılığı yükselttiği, buna karşın kamusal mekânların özel sektör tarafından güvenlik ve tüketimciliğin desteklenmesine yönelik olarak düzenlenmesinin ise kamusalılığı düşürdüğü görüşünün hakim olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımların temeli, kamuya ait, bakımı ve işletmesi kamu tarafından yapılan kamusal mekânların, kamusallığının da daha yüksek olduğu kabulüne dayanmaktadır. Bununla birlikte, bir kamusal mekânın ne kadar çeşitli kullanıcı kitlesine hitap edebildiği de kamusalılığı açısından önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Kullanıcı kesimlerindeki çeşitliliğin yüksek olması, yani farklı kesimlerin toplumun geneline görünür hale gelmesi, kamusalılık düzeyini de yükseltmektedir. Kullanıcı çeşitliliğinin olabilmesi içinse mekânların erişilebilir olması önemli bir koşulu oluşturmaktadır. Erişimin kolay ve kısıtlanmamış olmasının kamusalılığı artıracakı düşünülmektedir. Yani, herkese açık olmayı sağlayan niteliklerden birisi, kamuya açık bir yerin herkes için erişilebilir kılınmış olmasıdır. Bununla birlikte, tesadüfi kullanımları engelleyen fiziksel düzenlemelerin olmaması, örneğin sadece beklemeye, zaman geçirmeye ya da hiçbir şey yapmadan etrafı izlemeye olanak vermesi olumlu nitelikler olarak benimsenmektedir. Son olarak, kamuya açık mekânların seçmecilik yapmaya izin verecek güvenlik önlemleri ile donatılmış olmasının gerektiği de kabul edilmektedir. İnsanlar amaçsızca bir yere gitmezler. Dolayısıyla farklı gereksinimleri karşılayacak donanıma sahip olan yerler, yani aktivite çeşitliliğine izin vererek daha çok sayıda ve farklı kesimlerden kentlinin kullanmak isteyebileceği yerler daha kamusal olarak tanımlanmaktadır. Ancak aktivite çeşitliliği ya da erişimin

kısıtlanmamış olması, bu mekânların kullanımındaki çeşitliliğin ve farklı kesimler için tercih edilebilir ve kullanılabilir yerler olmasını garanti altına almamaktadır.

Önemli olan, tasarlanmış ve kullanıcıya sunulmuş olan mekânın kullanıcısının nasıl tanımlandığı, kullanım biçimlerinin nasıl sınırlandırıldığıdır.

Kamusal mekânların özelleşmesi ya da özel sektör tarafından kamuya açık mekânların sağlanması, vatandaş olmak ile tüketici olmak arasındaki gerilime işaret etmektedir. Nemeth (2009: 2479-2480), kamusal olarak erişilebilir ancak kuralları özel sektör tarafından konulmuş mekânlarla ilgili olarak şu sonuçlara varmaktadır: birincisi, bu türden mekânlar çok kullanılan mekânlar olarak tanımlansa da kullanıcılar dikkatlice ayıklanıp seçilmiş müşterilerden oluşmaktadır. İkincisi, bu mekânlardaki çeşitlilik zorlama olduğundan, benzer düşüncedeki insanlardan oluşan kullanıcılar arasında dolaysız tartışma ve etkileşimi kısıtlayarak, anlamlı farklılıkları da sınırlamaktadır. Üçüncü olarak, kullanıcıları ayıklayan yönetim teknikleri, diyalog ve kişisel ifadenin serbest akışını ortadan kaldırmakta, düzenlemeler ve katı kurallarla davranışları denetim altına almakta, güvenlik görevlisi ve kameralarla hareketleri gözetlemektedir. Son olarak, bu mekânlar, görsel ve estetik açıdan hoş olsa da tüketimi kutsayan ve ‘kullanım değeri’ yerine parasal ‘değişim değeri’ni koyan gösteriyi yükseltmektedir. Sonuç olarak Nemeth (2009: 2482) konuyu demokratik toplum yapısı üzerinden yorumlayarak, “kamuya açık mekânlara erişimin ya da buralarda bulunabilmenin reddi, kentliliğin (*yurttaşlığın*) ve kolektif halk forumlarında temsilin reddidir,” demektedir. Atkinson (2003) da benzer şekilde, vatandaşlık haklarının, özel sektör ve merkezi yönetim tarafından sağlanan hizmetlerin tüketicisi olmaya dönüştüğünü belirtmektedir.

Bu çerçevede, herhangi bir kamusal mekânın kamusal olmasını yani herkese açık olmasını sağlayan temel niteliğin, kamuya ait olmasından kaynaklandığı izlenimi oluşmaktadır. Toplumun her bir bireyinin,

tüm kentlilerin ve yurttaşların kamusal mekânlar üzerinde hak iddia edebilmesini, herhangi bir kamusal mekân üzerindeki tasarruflara ilişkin taraf olabilmesini sağlayan yegâne nitelik, bu yerlerin kamuya ait olmasıdır. Kamuyu oluşturan bireyler ve yurttaşların, ancak kamuya ait ya da kamu tasarrufu ile kamuya açık olması garanti altına alınmış bir yer üzerinde hak iddia edebilmeleri mümkün olmaktadır. Burada mülkiyet konusu devreye girmektedir. Dolayısıyla, bir yerin haklar açısından da kamusal sayılabilmesi, mülkiyet ya da mülki hakların kullanım üzerinden yasal garanti altına alınmış olmasını gerektirmektedir. Mülkiyeti özel olan ya da kullanım tasarrufu yasal olarak özel nitelikli bir oluşuma bırakılmış olan bir yer üzerinde bir kentlinin yurttaş olarak hak iddia edebilmesi mümkün görünmemektedir. Ancak bu durum, mülkiyetin kamuda olmasının kamusal kullanım açısından pürüzsüz bir durum oluşturduğu anlamına da gelmemektedir. Çoğu durumda, kamu organlarının kamusal mekânların herkese açık olmasını ya da herkesin kullanabilmesini garanti altına alan düzenlemelere gitmesi gerektiği kabul edilmekle birlikte, kullanımı yine kamu düzenini sağlamayı öne sürerek kısıtlayabilmekte, bazı kesimlerin dışlanabileceği düzenlemeleri yapabilmektedirler (*Kohn, 2004; Mitchell, 2003; Iveson, 2007*). Buradaki tartışma konusu, kamuya açık yerlerin kim için ve hangi kurallar çerçevesinde düzenlendiği ya da kamu düzeninin nasıl tariflendiği ile ilişkilidir.

Bir kamusal mekânda kimlerin ne zaman, nasıl ve ne şekilde bulunma hakkı vardır? Yukarıda kısaca bahsedilen mekânın kamusal olduğunu ölçmeye yönelik yaklaşımlar ve modeller tam da mekânın fiziksel niteliklerine odaklandıklarından bu sorunun yanıtını verememektedirler. Bu yaklaşımlarda kullanıcı ve kullanım biçimi herkesin kabul ettiği, soyut ve üzerinde uzlaşıldığı varsayılan kabullere dayanmaktadır. Oysa küçük bir mahalle parkının bile kullanıcıları ve kullanım biçimleri, temsil düzeyleri ve içerdiği aktiviteler, gün içindeki zaman dilimlerine, mevsim döngülerine, toplumun

değişen gereksinimlerine ve hatta siyasi konjonktüre göre değişebilmektedir; öğlen yaşlıların, gece gençlerin kullandığı, hafta sonları politik temsil mekânı haline gelebilen bir meydanın kullanıcı ve aktivite çeşitliliği, bu parkı kullanan hangi kamuya göre belirlenebilir? Bu modellerin ölçmeye çalıştığı kamusalılık, her toplumsal kesimden, her sınıftan ya da her kültürel kökenden insanın birlikte kullanabileceği bir kamusal mekân idealini yansıtmakla birlikte, bu farklı kesimlerin nasıl birarada olabileceği ya da hangi kullanımların neye ve kime göre kabul edilebilir bulunduğu sorununa değinmezler. Dolayısıyla bu yaklaşımlar, mekânı daha çok fiziksel donanım ve nitelikleri açısından değerlendiren yaklaşımlar olarak kalmakta, aslında kamusalılığın niteliğini, kamusalılığı oluşturan nedenleri ve nasılları dışarıda bırakmaktadır.

3. *Kamusal Mekânlara Toplumbilimleri Perspektifinden Bakmak*

Kamusal mekânlar, herkesin erişimine açık olması dolayısıyla barındırdığı düşünülen çeşitlilik ve çoğullukla kentsel liğin özünü oluşturan temel nitelikse eğer, tam da kentlilerin bu türden mekânları ne zaman ve nasıl kullanacaklarının tesadüfi, planlanmamış, tasarlanmamış ya da önceden düşünülmemiş olmasıyla çeşitlilik ve çoğulluk barındırabilirler. Kamusal olduğu düşünülen mekânlar, önceden yerel yönetimin, polisin ya da tasarımcının düşün(e)mediği (*bazen de tasvip etmediği*) kullanımlara sahne olabilirler. Çünkü bu türden mekânlar, aynı zamanda temsil mekânlarıdır. Bu durum karşısında kamuoyunun, kamu organlarının ve farklı kesimlerin tavırları da farklı olabilmektedir. Örneğin, ABD’de yapılan bir araştırmada, Posta Merkezi önündeki bir meydana, toplanma ve gösteri hakkının kullanılmasının kamu organları tarafından, kamu düzenini sağlamak adına kısıtlanması tartışılmaktadır (*Kohn, 2004*). Yine ABD’de yapılan bir başka çalışmada ise kamusal bir mekân olduğu düşünülen bir parkta evsizlere bulunma hakkı tanınmaması ve bu açıdan kamu organlarının yürüttüğü

politikalar (Mitchell, 2003) tartışılan konular haline gelmektedir. Bu türden kısıtlamalarla belli kesimleri ve kullanım biçimlerini kamusal mekânlardan dışlamanın nedeninin, anti-sosyal olmakla ya da suçla ilişkilendirilen davranışları engellemek (Iveson, 2007: 5), amacının ise kamu düzenini ve yaşam kalitesini korumak olduğu ileri sürülmektedir (Mitchell, 2003; Kohn, 2004). Bu durumda, kent planlama ve kentsel tasarım literatüründe herkese açık, herkesin kullanabileceği kabul edilen kamusal mekân anlayışı, soyut bir düşünceden ibaret kalmaktadır. Örneğin, grafiti yapmak bir bakışa göre bireysel ifade biçimi olarak kamusal mekânda bir temsiliyet ve bildiri eylemi olarak görülürken (Iveson, 2007), diğer bir bakışa göre “yerlere çöp atmak ve vandalizm ile birlikte anti-sosyal davranışlar” arasında sayılabilmektedir (Carmona, 2010a: 124). Yurttaşların ifade haklarının kısıtlanması, evsizlerin bir parktan atılması, grafitinin bir sanat değil, anti-sosyal davranış olarak görülmesi, kamusal mekân kullanımının bir temsiliyet alanı olmasının yanı sıra Mitchell’in (2003) deyiimiyle bir mücadele alanı olduğuna da işaret etmektedir; kamusal mekânlar farklı grupların görünür olabilmek için süregiden mücadelelerinin alanıdır ve bu her zaman böyle olacaktır. Iveson (2007: 3) kamusal mekânlara iki temel yaklaşım biçimi olduğunu ileri sürer, biri, tanımlanabilen, harita üzerinde işaretleyebildiğimiz, belirli bir kentsel mekân olarak gören *topografik* yaklaşım, diğeri ise herhangi bir zamanda kolektif eylem ve tartışmanın ortaya çıktığı herhangi bir yer olarak ele alan *prosedürel* yaklaşım. Topografik yaklaşım, kamusal mekânları tam da yukarıdaki ilk kısımda değinilen, ağırlıklı olarak kentsel planlama ve kentsel tasarım yaklaşımlarında tarif edildiği gibi, mekânsal niteliklerine göre ele alan yaklaşımdır; erişilebilir, ‘herkese’ açık, mülkiyetinin ve bakımına dair yükümlülüğün kamuya ait olduğu, aktivite ve kullanıcı çeşitliliği barındıran kentsel açık mekânlar gibi. Iveson’a (2007) göre bunlar, harita üzerinde işaretlenebilecek, yani sınırları belli, tanımlı mekânlardır. Prosedürel yaklaşım ise kamusal

kavramı üzerinde durur, kamusallığın, kamusal görünürlük kazanan eylemler üzerinden ortaya çıktığını iddia eder, bu yaklaşıma göre kamusallık işlek bir caddenin köşe başında, bir kitapçıda, bir alışveriş merkezinde, televizyon ya da radyo programında, gazetede köşe yazısında, internet ortamında ya da başka bir yerde ortaya çıkabilir. Aslında prosedürel yaklaşım kamusal mekânları, kamuya hitap etme (konuşma yapma, *public speech*) ya da daha genel anlamıyla görünürlük kazanma ve kamusal oluşması anlamında kamusal alanın (*public sphere*) varlık bulduğu (her) yer olarak görmektedir.

Kamusallığın geniş tanımını anlayabilmek için kamusal alan kavramına göz atmak gerekmektedir. Kamusal alan, en genel anlamıyla, kamuyu ilgilendiren bir konunun ya da konuların, kamuya açık yani aleni olarak herkesin erişebileceği ve katılabileceği biçimde tartışılmasına işaret eden bir kavramdır. Kavramın ilk ortaya çıkışı geçen yüzyılın ortalarına, Arendt’in (2013[1958]) ve Habermas’ın (2002[1962]) çalışmalarına dek gider. Arendt (2013[1958]) kamusallığın ortaya çıkışını ve kamusal alan kavramını, iki temel nitelik üzerinden tanımlar: ilki, kamusal olanın kamu alanında görülebilir ve duyulabilir yani en geniş aleniyete sahip olması (s. 92) ve ikincisi, kamu teriminin özel olarak bize ait olandan ayrı, müşterek bir dünyayı ifade etmesi (s. 95). Arendt (2013[1958]), bu durumun en belirgin ve açık şekliyle Antik Yunan’da ortaya çıktığını iddia eder: Kamu işleriyle ilgilenen erkeklerin agorada bir araya gelerek herkese (Yunan polisini oluşturan ve yurttaş olarak kabul edilen tüm erkeklere) açık olarak kamusal fayda ve kamusal politikayı tartışması, kamusal alanın oluşmasında belirleyici niteliklerdir. Bu haliyle kamusal alan, özünde bir politika yapma (ve kamu adına karar verme) eylemini ifade eder. Arendt’e göre modern dönemde, toplumsal olanın politik olanın önüne geçmesi, kamusalı da zayıflatmakta ve perdelemektedir. Habermas’a (2002[1962]) göreyse kamusal oluşmasında aleniyetin olması (herkese açık olma), kamuyu ilgilendiren bir konunun tartışılması ve bu tartışmayı

yürüten, kuran yani bu tartışmaya katılan bir kamuoyunun oluşması temel belirleyicileridir. Habermas (2002[1962]), modern dönemde burjuva kamusunun oluşumunu yapısal olarak çözümlemiştir. Burjuva kamusal alanı olarak adlandırdığı kamusal alanın ortaya çıkışında iki önemli süreç tanımlar. İlki, burjuva ahlaki anlayışına göre tanımlanan ailenin özel alanı ile kamu alanı arasındaki ayrıma dayanan bir toplumsal yapının ortaya çıkması sürecidir. Bu süreçte, aile ve iktisadi üretim alanının özel niteliğini tanımlayan araç olarak hukuki temel oluşmuştur. İkincisi ise burjuvanın üretim araçlarına sahip olmasının ardından iktidara da ilişme talebini gerçekleştirecek kitle iletişim araçlarının ve iktidarı etkileyip yönlendirebilecek tartışma alanının oluşmasıdır. Bu tartışma alanı, Habermas'ın (2002[1962]) edebi kamu olarak adlandırdığı okuma topluluklarının kafelerde, derneklerde ve salonlarda biraraya geldiği tartışma ortamı içinde oluşmaya başlamış ve giderek bir kamusal tartışmanın yürütüldüğü farklı araçlara doğru genişlemiştir. Habermas (2002[1962]), tartışma ortamını oluşturan kitle iletişim araçları, basın, yayın ve genel olarak medya organları üzerinde kamuyu temsil ettiği iddiasındaki devlet yapısının da sosyal devlet anlayışı ile birlikte egemenlik kurmasının genel olarak kamusal alanın oluşumunu özellikle kamusal alanı zedelediğini belirtir. Ayrıca kitle iletişim araçlarının giderek popüler kültür aracı haline gelmesinin ardında yatan etkenlerle birlikte toplumun tüketici bireyler toplamı haline gelmesinin karşılıklı etkileşim içinde, kamusal alanın değişimine ve daralmasına neden olduğunu iddia etmektedir. Habermas (2002[1962]), 1700'lerde burjuva kamusunun gelişmesi ve 1900'lerde çöküşü arasında yukarıda kabaca açıklanan süreçleri, yeniden feodalleşme olarak tanımlar, çünkü sıradan yurttaşların toplumda görünürlük kazanması, fikir beyan edebilmesi ve yönetime katılabilmesi işlevini gören kamusal alanın oluşmasında tartışma ortamını sağlayan araçlar giderek devletin ve burjuva kesimin güdümüne girmektedir.

Yirminci yüzyılın ortalarında ortaya konan bu kuramsal yaklaşımlar, eleştiriler ile birlikte hem yazarları tarafından yeniden ele alınmışlar hem de farklı yazarlarca tartışılmış ve geliştirilmişlerdir. Habermas'a (2002[1962]) göre kamusal alan, demokrasi ile ilgili bir kavramdır ve tarif ettiği tartışma ortamının oluşabilmesi için ifade özgürlüğünün anayasal güvence altına alınmış olması gerekmektedir. Bu çerçevede kamusal alanın oluşması için normatif ilkeler olan aleniyet ve kamuoyu kavramları, bir tartışmanın yürütülmesini sağlayan (*ifade ve toplanma özgürlüğü gibi anayasal haklara dayanan*) koşullar çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, kamusal alan temel olarak bir tartışma ortamı olduğundan, belirli bir mekânsal bağlamının olması da gerekmemektedir. Başta medya organları, gazete yazıları, son dönemde internet ortamı, bireylerin kamuyu ilgilendiren konularda kamuoyu oluşturmak amacıyla fikir beyan edebildikleri ortamlardır, dolayısıyla kamusal alan, kısaca farklı aracı ortamlar yoluyla oluşan bir ifade alanı olarak tanımlanabilir. Mitchell'in (1995: 116) anlatımıyla, "Habermas'ın kuramında, kamusal alan düşüncesi normatiftir, çünkü her tür toplumsal oluşumun, bir toplumdaki güç ilişkilerine erişim sağlayabilmelerinin mümkün olduğu alan (*sphere*) kamusal alandır". Dolayısıyla kamusal alan, bireylerin, düşüncelerini ifade etmeleri yoluyla kamuoyu oluşturarak siyasi kararlara etki etmesinin de bir ortamı ve aracıdır. Bu açıdan kamusal mekânları, kamusal alanın ortaya çıktığı ya da kamusal alanın oluştuğu yegâne yer olarak ele almamak gerekir, çünkü bireylerin kendilerini kamuya ifade edebildikleri tüm mecralar, kamusal alanın oluşmasını ve sonuçta kamuoyunun iktidara etki etmesini sağlar. Bununla birlikte, kamusal mekânlar, kamusal alanın ortaya çıkmasında kişilerin başkalarına kendileri olarak görünür olduğu, ortak kullanılan yerler olarak kamusal eylem potansiyelinin en yüksek olduğu yerlerdendir.

Iveson, (2007: 8), yukarıda açıklanan normatif yorumun ötesine geçerek eylem üzerinden kamusal alanın üç boyutu olduğunu ileri sürer:

- Eylemin bağlamı olarak kamusalılık
(*kentsel kamusal mekânlar*)
- Eylem türü olarak kamusalılık
(*kamuya seslenmek*)
- Kolektif eyleyen olarak kamusalılık
(*herhangi/bir kamu*)

Kamusal mekânların doğasını anlayabilmek için kamusalılığın temel niteliklerini de anlamak gerekmektedir. Iveson'a (2007) göre, kamusal mekânların birincil önemi, insanlar arası karşılaşmanın en yoğun olduğu ve ilkesel olarak herkese açık olmaları dolayısıyla, kamusalılığın oluşması için potansiyelin en yüksek olduğu yerlerdir, ancak kamusalılığın oluşumu bununla kısıtlı değildir. Toplumun bazı kesimleri (örn. göçmenler ya da farklı ırktan olanlar), anti-sosyal davranışlar sergiledikleri gerekçesiyle kamu tarafından genel düzenin korunması adına bu tür yerlerden dışlanabilmektedirler, bu dışlama ve seçmeci kamusalılığın oluşumunda sorunlu bir durum yaratmaktadır. Eylemsellik açısından bakıldığında, kamunun dikkatini çekmek ya da bir fikri ifade etmek için kişilerin diğerlerine seslenmeleri, hitap etmeleri, bildiri okumaları, grafitiler, afişler, çıkartmalar gibi araçları görünür yerlere yerleştirmeleri gibi eylemler, kamusalılığın oluşmasında önem taşımaktadır. Ortak bir eylem alanı içinde farklı kamuların bir arada bulundukları, birbirlerine görünür oldukları ya da birbirlerini görmezden gelemeyecekleri ortamlar, kamusalılığı oluşturan temel niteliğindedir. Farklı gruplar arasındaki çekişmeler, tam da bireylerin kendilerini ifade etmeleri anlamında bir kamunun parçası olmak ya da dışında olmak ayrımını hissettirmektedir. Iveson'a (2007:8) göre, bu üç nitelik (*mekân, eylem ve kamu*) birbirine eşdeğerde değildir, topografik anlamda genel olarak 'kamusal mekân' olarak görülen bir yere erişmekle, 'kamuya hitap etme' eylemleri ya da 'bir kamuya' dahil olma statüsü taşıma arasında değişmez ya da ayrıcalıklı bir ilişki olmadığı görülebilmektedir. Iveson (2007: 11), prosedürel bakış açısından, çok çeşitli türlerdeki *media*'nın (*ortamların*), modern ve çağdaş kamuların oluşumunu kolaylaştırmadaki merkezi rolleri yüzün-

den 'kamusal mekân' olarak düşünülebileceğini, topografik yaklaşımların ise kamusalılığın dinamik ve karmaşık kentsel coğrafyalarını kaçırdığını ileri sürmektedir. Benzer şekilde, Adut (2012) da kamusal mekânı, fiziksel bağlamı dışında, kamusal iletişimin ve görünürlüğüne ortaya çıktığı her tür mekân, ortam ve araç olarak ele almaktadır.

Kamusalılık açısından, Adut'un (2012) ve Iveson'ın (2007) yaklaşımları kamu-özel arasındaki ayrımın her zaman fiziksel mekân üzerinden yapılamayacağına dayanmaktadır. Böylece, farklı eylem ve ifade biçimleri, davranış örüntüleri, toplumun (özellikle cinsiyet rolleri üzerindeki) kabulleri, çok önemli kamusal sorunların aile içi mesele olarak 'kamusal alandan' kaçırılarak 'özel alana' hapsedilmesi, özel sektörün kamu sektörüyle ilişkisi ve bu anlamda mekânsal düzenlemelerin de giderek muğlaklaşması gibi konulara atıfta bulunmaktadır. Bu açıdan kamusal ve özeli kesin, belirgin ve değişmeyen sınırları olmadığı, farklı bakış açılarına göre kamusal ve özel sayılanın anlamının değişebileceği genel kabul görmektedir (Sheller ve Urry, 2003; Weintraub, 1997). Weintraub (1997) neyin kamusal neyin özel sayılabileceği konusunda dört temel yaklaşım üzerinde durur: Liberalizmde devletin temsil ettiği kamu ve piyasanın temsil ettiği özel ayrımı; yurttaşlık alanı olarak kamusal alan; sosyalleşme ortamı olarak kamusalılık; feminist yaklaşımlarda aile ve sivil toplum alanı olarak özel ve kamusal alanlar. Her bir bakış açısına göre, kamusal ile özel arasındaki sınırlar, ilişkiler ve varlık alanları değişmektedir. Özellikle feminist bakış açısından, özel olanın ev hayatı ile eş tutulması son derece sorunlu görülmektedir, kamuyu ilgilendiren konuların evden başlayarak ortaya çıktığını ancak özel hayat yaklaşımının tüm toplumu ilgilendiren temel sorunların üzerini örttüğünü ileri sürmektedirler (Fraser, 1990). Bununla birlikte farklı amaçları, çıkarları ve boyutları olan kamuların mücadelesini Habermas'ın burjuva kamusu kavramı ile diyalektik ilişki içinde karşıt kamular ya da çoklu kamular kavramıyla açıklayan ya da proleter kamusal alan ve ötekilerin

kamusunu tartışan yaklaşımlar (*Negt ve Kluge, 2010; Negri, 2010; Hansen, 2010*) geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar, kamusal alanı, toplumun farklı kesimlerinin birbirlerine görünür olmaları fikrinin ötesine taşıyarak, farklı kamuların erişebildikleri araçlar, kullanabildikleri yerler, sınıfsal mücadeleler ve mikro-politikalar eksenlerine taşımaktadırlar. Bu yaklaşımlar, temel olarak Habermas'ın yaklaşımına getirilen eleştiriler üzerinden ortaya çıkmışlardır.

Kamusallığın farklı boyutlarını ele almada, kentlerde kamusallığın oluşumunun sadece kamusal mekânlardan ibaret olmadığı yaklaşımı son derece açık, makul ve anlaşılır olmakla birlikte, kamusallığın kentlerdeki mekânsal izdüşümünü kamusal alanı tümüyle mekânsal boyutlarına indirgeyerek sürmeye çalışmak, kamusal alan literatüründeki tartışmaların temel niteliklerinden uzaklaşma tehlikesini taşımaktadır. Habermas (2002[1962]), kamusallığın oluşumunda mekâna değil, söylem ve ifadenin oluşum ve söylenme biçimlerine, araçlarına, koşullarına ve toplumsal boyutlarına dikkat çekmektedir. Tabii ki kamusal mekânlar da bireyin kamuya söz söylemesi ya da toplumun bir kısmının bir toplumsal meseleye dair kendisini toplumun geri kalanına ifade etmesi anlamında belirleyici özellikleri, simgesel anlamları olabilen, insanların bir araya gelmesini sağlayan ve kolaylaştıran 'gerçek' bir ortam olarak son derece önemlidir. Ancak burada iki konuya dikkat etmek gerekmektedir. İlki, Habermas'ın (2002[1962]) ortaya koyduğu ve sonra eleştirilerle geliştirilen anlamıyla, demokrasinin güçlenmesini ya da iktidarın denetimini sağlayan bir ortam ve aracı olarak kamusal alanın kamusal mekânlarla örtüşmesi gerekmez ve zorunlu değildir. Ancak yoğun kullanılan kamusal mekânlarda bu türden kullanımlar, tam da daha fazla kişiye görünme olasılığı yüksek olduğundan yaygındır; bireylerin ya da sivil toplum mesajlarını bildiriler, afişler, çıkartmalar, grafitiler yoluyla görünür hale getirdikleri yerlerdir. İkincisi, kamusal mekânların rekreatif amaçlı kullanımı, bazen kalabalık ev ortamından kaçıp yalnız olmak,

tek başına kitap okumak, öğle tatilinde işyerinden çıkıp sandviçini yemek, farklı insanlar görmek, bazen arkadaşlarla buluşmak, sohbet etmek ya da yoga yapmak gibi farklı bireysel gereksinimleri karşılamayı sağlar. Yani, bu durumda kamusal mekânın zaman zaman dolaylı ya da kısıtlı bir kamusalılık barındırdığından bahsedebiliriz. Dolayısıyla, kamusalılık, her zaman aynı düzeyde, aynı etkide, aynı nitelikte bir 'olay'mış gibi değerlendirilemez.

Her ne kadar Iveson (2007: 17) kamusallığı açıklarken kamusal mekânın anlamını genişletme adına kamusal alanı kamusal mekâna indirgeme riskini almış olsa da topografik yaklaşımlar ile prosedürel yaklaşımlar arasındaki temel farkı şu şekilde açıklamaktadır: "Basit olarak, kamusal mekânın topografik modelleri, 'kamusal'ı bir kişinin eylemlerinin diğerlerine görünür olduğu sosyalleşme mekânlarını ifade etmek için kullanırken, prosedürel modeller 'kamusal' kelimesini kişinin ortak çıkarlar ve meseleler hakkındaki kolektif tartışmaların bir parçası olabileceği mekânları ifade etmekte kullanır."

Adut (2012: 243) da benzer şekilde, kamusal alanı, mekânsal boyutları ile kavrama ve tartışmayı tercih etmekte ve "kamusal alanın, içeriğinin genel görünürlük ve duyulurluk kazandığı tüm gerçek ve sanal mekânlara işaret ettiği"ni ileri sürmektedir. Benhabib (1992) ise kamusal alanı oluşturan tartışma ortamını kamusal alan kavramına değinmeden doğrudan kamusal mekân kavramı ile ele almaktadır. Bu anlamıyla kamusal mekânların üstlendiği roller, toplumsal yaşam kadar demokratik düzen açısından da hayatidir. Özet olarak, kamusallığın temel ilkesi olan aleniyet çerçevesinde kamu için görünür ve erişilebilir olan tüm ortam ve mecralar, kamusal alanın bir parçası olarak kabul edilmektedir; soyut düşünmek yerine somut bir zemin arandığı zaman, bu içeriğin var olabildiği her yer, Iveson'un (2007) prosedürel diye adlandırıldığı yaklaşım açısından gerçek bir mekân olsa da olmasa da kamusal mekân olarak tanımlanabilmektedir.

Kamusal mekân kavramını bu kadar geniş ele almak, kentlerin kamusal boyutlarını tüm mekânsal boyutları ve ilişkileri üzerinden ele almayı sağlayabilme, kamusalılığı kamusal mekânların zamansal ve fiziksel sınırları içine hapseden yaklaşımları aşma potansiyeli taşımaktadır. Kamusal mekânların barındırdığı kamusalılığın daha geniş açıdan ele alınması, kentsel yaşamın ve demokratik yurttaşlığın ilişkisellikleri, zaman ve *(gerçek ya da sanal)* mekân boyutlarını kavramayı kolaylaştırabilir. Buna rağmen, Mitchell'in (2003) belirttiği gibi, demokratik bir yaşam için kamusal mekânlara gerek vardır. Kişilerin doğrudan görünürlük kazandıkları yerler, kamusal mekânlardır. Bunun dışındaki diğer görünürlük mecraları *(televizyon ya da radyo yayını, gazete, internet, vb)* araçlara gereksinim duyarlar. Dolayısıyla, doğrudan görünürlük, gündelik yaşamın farklı ritimleri içinde farklı anlamlar kazanarak, toplumun demokratikleşmesine çeşitli şekillerde katkıda bulunur. Marcuse, (2014: 102) kamusal mekânlar ve demokratik bir toplum arasındaki ilişkiyi "Gerçekten demokratik kamusal mekânlara sahip olmak için gerçekten demokratik bir toplumunuz olması gerekir. Ancak gerçekten demokratik bir topluma sahip olmak için de demokratik kamusal mekânlarınızın olması gerekir", diye özetlemektedir. Yani kamusal mekânların kamusal olabilmesi için ifade özgürlüğüne ihtiyaç vardır, ifade özgürlüğünün toplumsal açıdan en çarpıcı ve etkileyici biçimde kullanılabileceği yerlerden birisi ise kamusal mekânlardır.

4. Sonuç

Kent planlama ve kentsel tasarım literatüründe, kamusal mekânların daha çok mekânsal nitelikleri ve temel işlevleri üzerinden ele alındığı görülmektedir ve kamusal mekânların temel işlevleri rekreatif ya da sosyalleşme olanakları açısından tanımlanmaktadır. Kentlerin ideal tanımıyla barındırdığı ya da barındırması gerektiği düşünülen çoğulluk, çeşitlilik ve farklı olanların bir arada bulunabilmesi haline referansla kamusal mekânlar, kentsel yaşamın özü olarak kabul edilmektedir. Kentli bireylerin nefes

alması, kendini yenilemesi, arkadaşlarıyla buluşması ve vakit geçirmesi yani sosyalleşme açısından kamusal mekânlar, parklar, meydanlar, caddeler ve sokaklar gibi erişimin kısıtlanmadığı, herkese açık olan ve kamu sorumluluğundaki yerler olarak tanımlanmaktadır. Son dönemde özel sektörün kamu alanındaki hizmetleri sunmaya başlaması, kentsel toplumu ve kentsel yaşamı da derinden etkilemiştir. Özel sektör tarafından sunulan kamusal nitelikli mekânlar bir tartışma konusu haline gelmiştir. Tüketim toplumunun özelliklerinin burada belirleyici olabildiği tartışılmaktadır. Toplumsal ayrışmanın kamusal mekânlarda da etkili olduğu, kamusal kullanıma açık mekânların özel sektör tarafından bireylerin güvenlik kaygıları ve eğlence arayışlarına uygun olarak tasarlanmaya ve düzenlenmeye başlandığı, bu durumun ise kaçınılmaz olarak kullanıcıların, müşteri ve tüketici olarak görülerek seçmeciliğe ve ayrımcılığa uğramasına neden olduğu ve eşit yurttaşlık ilkesinden uzaklaştığı ileri sürülmektedir. Sonuç itibarıyla, kamusal mekânların kamusal niteliklerini yitirmeye başladığı kaygısıyla, son dönemde kamu kullanımına açık mekânların kamusalılık düzeylerini anlamak için modeller ve yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu modeller, erişim, kullanıcı, kullanım, aktivite çeşitliliği, mülkiyet gibi ölçütler üzerinden kamuya açık bir kentsel mekânın ne kadar kamusal olduğunu ölçmeye, değerlendirmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu ölçütler mekânın fiziksel düzenlenişine dair niteliklerine odaklanmaktadır. Mülkiyet, güvenlik, erişim kısıtlaması ya da aktivite çeşitliliği, daha çok mekânın fiziksel niteliklerine ilişkindir. Bu niteliklerin, kamusalılığı yükseltmek ve seçmeciliği azaltarak kullanıcı çeşitliliğini arttırmak açısından önemi yadsınamaz, ancak kamusalılığı sadece bu ölçütler üzerinden anlamak ve kavramak mümkün değildir.

Bu açıdan kamusalılığın nasıl kavrandığına bakmak gerekmektedir. Bu sorunun yanıtı, daha çok sosyal bilimler literatüründeki çalışmalar tarafından verilmiştir. Kamusal mekânları rekreatif gerek-

sinimlerin karşılanmasına indirgeyen yaklaşım, Arendt'in (2013/1958)) yaklaşımı açısından, eyleyen insanın politik doğasını yani özgür iradesine bağlı seçimlerini ve aktivitelerini, varoluşunu görmezden gelen bir yaklaşımdır. Habermas'ın (2002/1962)) yaklaşımı ise kamusal alan olarak tanımladığı tartışma alanını mekânsal sınırların ötesinde, demokratik seçim dönemleri dışında yurttaşların iktidarı etkileme ve yönlendirme alanı olarak farklı aracı ortamlar açısından ele almaktadır. Son dönemde ise Adut (2012) ve Iveson (2007) kamusal mekânı, kamusal alan ve kamusal tartışmanın olduğu tüm gerçek ve sanal mekânlar üzerinden ele alarak, kamusal mekân yaklaşımını fiziksel sınırların dışına, hatta sanal ortamlara taşımaktadır. Kamusal ile özel arasındaki ayrımların giderek silikleştiği günümüzde, bu yaklaşım kentsel planlama ve kentsel tasarım çalışmaları açısından önemli katkılar yapma potansiyeli sunmaktadır.

Kamusal mekânların planlanması ve tasarlanmasında, salt mekânın nitelikleri dışında mekânı toplumsal boyutları ile ele almak, özel ve kamusal arasındaki sınırlılıklar ve geçişlilikleri düşünmek ve toplumun gereksinimlerini soyut ve tanımsız "herkese açık" yaklaşımı dışında ele almak, kamusal alanın dinamik ve değişken yapısını kavramak, kamusal mekânların toplumsal potansiyellerini yeniden düşünmek açısından önemlidir. Böylece kamusal mekânlar sadece sosyalleşme ve rekreasyon işlevleri dışında demokrasi, yurttaşlık, ifade özgürlüğü ve farklı kamular için ne tür temsiliyetler barındırdığı açısından anlamları ve soyut "herkes" tanımına dahil olabilenler ve olamayanlar arasındaki çekişmenin dinamikleri açısından da ele alınabilecektir. Böyle bir bakış açısı, belli bir süre gözlemlenen bir kamusal mekânın ne kadar kamusal olduğuna anlık olarak değer biçmek yerine, gündelik hayatın ritmi içinde bir kamusal mekânın farklı kamusal alanların oluşumunda nasıl roller aldığını düşünmeye de fırsat verir.

Bununla birlikte, kamusal mekânların kapsamını ve anlamını mekânsal sınırların dışına hatta sanal mekânlara kadar

geniştirmek, kentsel yaşam açısından özel önem gösterilen ve tasarıma konu olan mekânların toplumsal rollerinin yeterince anlaşılamamasına ya da gözden kaçmasına neden olabilir. Kentsel planlama ve kentsel tasarım açısından kamusal mekânlar, işlevleri açısından belirli ve tanımlı mekânlardır, bu açıdan da kamusal mekânlara rekreasyon ve sosyalleşme işlevlerinin dışında yaklaşımlar geliştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla kamusal mekân, kamusal alan ve kamusal kavramları arasında yapılan ayrım, kent planlama ve kentsel tasarım disiplinlerinin referans noktalarının tanımlı hale gelebilmesi ve kamusal mekânların toplumsal boyutlarının anlaşılabilmesi açısından önemli görülmektedir. Böylece, toplum ve kent yaşamı için özel önem taşıyan kamusal mekânların oluşturulmasındaki kamusal politikaların belirlenmesi için kullanılacak ve yararlanılacak kavramsal zenginlik, sonuçta hem bu politikaların kamusal kılınması hem de kamusal mekânların kamusal yaşama katkılarını ve etkilerini anlama açısından önemli bir temel sağlayacaktır●

Kaynakça

- Adut, A. 2012. A Theory of Public Sphere. *Sociological Theory* 30(4): 238–262.
- Arendt, H. 2013. İnsanlık Durumu. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atkinson, R. 2003. Domestication by *Cappuccino* or a Revenge on Urban Space? Control and Empowerment in the Management of Public Spaces. *Urban Studies* 40(9): 1829–1843.
- Banerjee, T. 2001. The Future of Public Space: Beyond Invented Streets and Reinvented Spaces. *Journal of The American Planning Association* 67 (1): 9–24.
- Benhabib, S. 1992. Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition and Jürgen Habermas. *Situating the Self: Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics*, 89–120. Cambridge: Polity Press.
- Carmona, M. 2010a. Contemporary Public Space: Critique and Classification, Part One: Critique. *Journal of Urban Design* 15 (1): 123–148.
- Carmona, M. 2010b. Contemporary Public Space, Part Two: Classification. *Journal of Urban Design* 15 (2): 157–173.
- Fraser, N. 1990. Rethinking The Public Sphere: A Contribution to The Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text* 25 (26): 56–80.
- Habermas, J. 2002. *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hansen, M. 2010. Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin 'Kamusal Alan ve Tecrübe'si: Değişken Karışım ve Genişlemiş Alanlar. *Kamusal Alan*, ed. Özbek M., 141–177. İstanbul: Hil Yayınları.
- Iveson, K. 2007. *Publics and The City*. New Jersey: Blackwell Publishing.
- Kohn, M. 2004. *Brave New Neighbourhoods, the privatization of public space*. Oxford: Routledge.
- Langstraat, F. & Van Melik, R. 2013. Challenging the 'End of Public Space': A Comparative Analysis of Publicness in British and Dutch Urban Spaces. *Journal of Urban Design* 18 (3): 429–448.
- Loukaitou-Sideris, A. 1993. Privatization of Public Space: The Los Angeles Experience. *Town Planning Review* 64 (2): 139–167.
- Madanipour, A. 1999. Why are the design and development of public spaces significant for cities? *Environment and Planning B: Planning and Design* (26): 879–891.
- Madanipour, A. 2004. Marginal public spaces in European cities. *Journal of Urban Design*, 9 (3): 267–286.
- Marcuse, P. 2014. The Paradoxes of Public Space. *Journal of Architecture and Urbanism* 38(1): 102–106.
- Mitchell, D. 2003. *The Right to the City, Social Justice and Fight for Public Space*. New York City: The Guilford Press.
- Mitchell, D. 1995. The End of Public Space? People's Park, Definitions of the Public, and Democracy. *Annals of the Association of American Geographers* 85 (1): 108–133.
- Negt, O. Kluge, A. 2010. Kamusal Alan ve Tecrübeye Giriş. *Kamusal Alan*, ed. Özbek, M., 133–140. İstanbul: Hil Yayınları.
- Negri, A. 2010. Kamusal Alanın Yeniden Ele Geçirilmesi. *Kamusal Alan*, ed. Özbek, M., 395–406. İstanbul: Hil Yayınları.
- Németh, J. 2009. Defining a Public: The Management of Privately Owned Public Spaces. *Urban Studies*, 46(11): 2463–2490.
- Németh, J. & Schmidt, S. 2011. The privatization of public space: modeling and measuring publicness. *Environment and Planning B: Planning and Design* 2011 (38): 5–23.
- Sheller M. ve Urry J. 2003. Mobile Transformations of 'Public' and 'Private' Life. *Theory, Culture & Society* 20(3): 107–125.
- Van Melik, R. Van Aalst, I. & Van Weesep, J. 2007. Fear and Fantasy in The Public Domain: The Development of Secured and Themed Urban Space. *Journal of Urban Design* 12 (1): 25–42.
- Varna, G. & Tiesdell, S. 2010. Assessing the Publicness of Public Space: The Star Model of Publicness. *Journal of Urban Design* 15 (4): 575–598.
- Weintraub, J. 1997. The Theory and Politics of the Public Private Distinction. *Public and Private in Thought and Practice*, ed. J. Weintraub & K. Kumar, 1–42. Chicago: The University of Chicago Press.